

КУПРІЯНОВА Анастасія

*(здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
курсант 2 курсу 3 групи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна)*

(Науковий керівник: ІВАНОВА Ганна

*доктор юридичних наук, доцент
доцент кафедри військового права Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Харків, Україна)*

ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПЛОТНИХ СИСТЕМ В СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Впровадження новітніх засобів збройної боротьби таких як безпілотні системи (далі - БПС) вплинуло на суттєву трансформацію сучасних збройних конфліктів, що супроводжується стиранням меж між класичним полем бою та кіберпростором з урахуванням інтеграції елементів дистанційного впливу та автономності прийняття рішень, а також гібридного характеру протистоянь.

Сьогодні БПС стають черговим викликом, який вимагає оновлення гуманітарних стандартів ведення боротьби у рамках збройних конфліктів. Такі реалії сьогодення є аналогічними до проблематики спровокованої винайденням авіації щодо потреби у розробці норм для регулювання повітряних бомбардувань, або після появи кіберзасобів щодо визначення меж цифрової агресії.

Технологічна еволюція створює складну доктринальну ситуацію, що обумовлено певною обмеженістю традиційних норм Міжнародного гуманітарного права (далі - МГП), що передбачені для людини як основного суб'єкта бойових дій, в той час як у сучасних реаліях сторони збройних конфліктів застосовують використання алгоритмів, що здатні діяти на основі

машинного навчання та штучного інтелекту. Така трансформація вимагає докорінного перегляду концепції "значущого людського контролю", а також переосмислення юридичної та командної відповідальності за наслідки застосування сили [1].

За масштабом правових викликів БпС виходять далеко за межі попередніх технологічних змін, ставлячи під сумнів моральну легітимність та ефективність чинних механізмів притягнення до відповідальності [2]. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання юридичної та командної відповідальності.

Однією з ключових проблем залишається визначення моменту коли БпС переходить межу між інструментом у руках людини та самостійним суб'єктом прийняття рішення. Якщо у традиційній війні відповідальність покладається на командира чи оператора, то при застосуванні автономних систем виникає питання щодо визначення суб'єкта відповідальності за дії штучного інтелекту, що функціонує відповідно до складних алгоритмів. Відповідь на це питання має не лише правовий, а й етичний вимір, що обумовлює визначення концепції «значущого людського контролю» своєрідним етичним бар'єром, який не дозволяє повністю усунути людину з процесу ухвалення рішень. При цьому навіть за умови формального контролю людини важливо забезпечити гарантії, що цей контроль має реальний, а не декларативний характер.

Крім цього, використання БпС за межами національної юрисдикції породжує питання міжнародної відповідальності держави за дії своїх військових. Якщо БпС завдає шкоди цивільним чи порушує суверенітет іншої держави, то обов'язок відшкодування та пояснення таких дій покладається на державу як суб'єкта міжнародного права, навіть якщо операція здійснювалася дистанційно або автоматизовано. В такій ситуації окрім індивідуальної відповідальності операторів не менш важливим є аспект міжнародної відповідальності держав, адже саме вони несуть обов'язок забезпечення використання БпС відповідно до норм МГП, у тому числі і звичаєвих норм [3].

Окремої уваги потребує достовірність інформації, на підставі якої ухвалюються рішення про застосування сили. БпС оперують значними обсягами

даних, що отримані із різних джерел (зокрема сенсорів, супутників, а в певних випадках і штучного інтелекту). При цьому помилка у розпізнаванні цілі, що може бути обумовлено технічними обмеженнями, погодними умовами або людським фактором у процесі аналізу, може стати наслідком порушення принципу розрізнення та невинуватих втрат серед цивільного населення [2], що в свою чергу може стати порушенням відповідних норм МГП, зокрема положень Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 р., а також Додаткових протоколів I та II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів, 1977 р. [4-6]. І таке порушення залежно від характеру наслідків може бути визначено як серйозне (грубе) порушення МГП та кваліфіковано як воєнний злочин. Тому необхідно формувати міжнародно узгоджені стандарти достовірності даних і багаторівневі системи перевірки, що передують застосуванню сили.

Разом із цим впровадження безпілотних технологій створює нові виклики для дотримання територіального суверенітету й принципу невтручання у внутрішні справи держав (так, безпілотники, здатні діяти на значних відстанях, можуть перетинати кордони без фізичної присутності військ, що ускладнює правову кваліфікацію таких дій). Подібні ситуації вимагають оновлення міжнародних режимів та процедур контролю озброєння шляхом розробки нових угод щодо регулювання застосування автономних і напівавтомних систем, що мають охоплювати як мирний час так і період збройних конфліктів, а також передбачатимуть механізми прозорості, моніторингу та обміну інформацією [7].

Особливої уваги потребує дослідження питань щодо делегування алгоритмам рішень про застосування летальної сили. Ця проблематика обумовлена етичною дилемою, що виходить за межі права оскільки саме людська здатність співчувати й сумніватися виступає додатковим фільтром гуманності, що пом'якшує жорстокість війни. При цьому повна автоматизація цього процесу ризикує позбавити воєнні дії моральної складової, а відсутність прозорості алгоритмів, які часто працюють як «чорні скриньки», підсилює

небезпеку безконтрольності. Відтак людський контроль має залишатися реальним навіть за наявності складних технологічних систем [1].

Під впливом розвитку автономних видів озброєння підвищується значення і актуальність дослідження «етичної складової збройного конфлікту», і як наслідок значення набуває питання про дегуманізацію війни: коли рішення про атаку, що може призвести до смерті людини, приймається алгоритмом, конфлікт ризикує перетворитися на процес, позбавлений емоцій, співчуття чи моральних запобіжників. Означена практика в подальшому може призвести до зниження порогу застосування сили [2]. Саме тому міжнародне співтовариство, керуючись нормами МГП і з метою дотримання його засад, має розробити чіткі норми для забезпечення збереження гуманітарного виміру війни та утвердження центрального місця людини у процесі ухвалення рішень навіть в епоху стрімкого розвитку технологій та застосування штучного інтелекту.

В контексті означеної проблематики суттєву роль відіграє підготовка спрямована на формування знань як військовослужбовців та розробників БпС щодо правил ведення збройної боротьби відповідно до вимог МГП. Така підготовка має передбачати не лише юридичну освіту, а й формування стійкої етичної культури використання високотехнологічних озброєнь. У системі військової підготовки мають бути інтегровані спеціальні навчальні модулі, що моделюють ситуації морального вибору та правових дилем під час операцій [8]. Зокрема, моделювання дилем пропорційності, вибірковості та гуманності є ключовим для формування навичок швидкої та юридично обґрунтованої оцінки цілі.

Успішна інтеграція БпС вимагає, щоб технічні та юридичні виклики розглядалися лише у нерозривному зв'язку з їхніми етичними наслідками. Таким чином, розвиток і застосування безпілотних систем не повинні розглядатися лише як технологічна інновація, а як комплексне явище, що трансформує сутність збройної боротьби і вимагає нової парадигми правового, морального та стратегічного мислення.

У перспективі міжнародне співтовариство має сформувати «цифрову гуманітарну архітектуру» — систему правил, яка передбачатиме обов'язкову

сертифікацію автономних систем, аудит алгоритмів, верифікацію джерел даних і юридичну відповідальність за їх використання. Це дозволить поєднати інновації з морально-правовими цінностями, зберігаючи гуманітарну сутність регламентації правил збройної боротьби навіть у цифрову епоху.

Адаптація міжнародного гуманітарного права до реалій автономної війни є не просто технічним завданням, а цивілізаційним викликом, від вирішення якого залежить, чи зможе людство зберегти гуманітарні принципи навіть у добу штучного інтелекту і високотехнологічних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Sharkey, N. The Evitability of Autonomous Robot Warfare // International Review of the Red Cross. 2012. Vol. 94, No. 886. P. 787–799. DOI: 10.1017/S1816383112000732.

2. International Committee of the Red Cross (ICRC). International Humanitarian Law and the Challenges of Contemporary Armed Conflicts (6th report). Geneva, 2024.

3. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т.Р.Короткий, Є.В. Лук'янченко ; вступ. стаття М.М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с.

4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

6. Додатковий протокол Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

7. Lethal autonomous weapons systems. Report of the Secretary-General. UNGA Report A/79/88. United Nations General Assembly, 2024.

8. Доктрина «Застосування безпілотних систем у силах оборони України»: наказ Командувача Сил безпілотних систем Збройних Сил України від 01.01.2024 № ОП 3-0(46).

9. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

11. International Committee of the Red Cross (ICRC). Ensuring the Use of Armed Drones in Accordance with IHL. Geneva, 2014.